

**DIN VA INSON HUQUQLARI: QONUNCHILIK VA DINSHUNOSLIK
YONDASHUVI**

Ilmiy rahbar: Samatov.X.U

G'afforov.Sherzod

Toshkent Axborot Texnologiyalari Universteti

Samarqand filiali Kampyuter injiniringi fakulteti

KI 24-03 Guruh talabasi

Annotatsiya: *Dinshunoslik va huquqshunoslikning integratsiyasi, diniy erkinlikni himoya qilish, jamiyatda turli diniy va madaniy guruhlarining o'zaro hamjihatlikda yashashi uchun zarur.Zamonaviy dunyo miqyosida, dinshunoslik va huquqshunoslik fanalarining integratsiyalashuvi jamiyatdagi diniy erkinlikni ta'minlash va inson huquqlarining himoya qilishda muhim rol o'ynaydi.*

Kalit so'zlar: *globallashuv,din va inson huquqlari,diniy erkinlik,vijdon erkinligi,inson huquqlari,dunyoviylik*

Kirish

Bugungi globallashuv davrida din va inson huquqlari masalasi dunyo miqyosida dolzarb mavzulardan biri bo'lib qolmoqda. Diniy erkinlik – inson huquqlari tizimining ajralmas qismi sifatida tan olinadi. Shu bilan birga, dinning jamiyatdagi o'rni, uning huquqiy me'yorlar bilan bog'liqligi, hamda dinshunoslik yondashuvlari orqali bu mavzuga baho berish dolzarb masala sanaladi. Inson huquqlari tushunchasi, ayniqsa, XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab global miqyosda muhim g'oya va siyosiy tamoyil sifatida shakllandi. 1948-yilda qabul qilingan **Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi** dunyodagi barcha insonlar uchun teng huquqlarni e'tirof etdi. Ushbu huquqlarning ichida **vijdon erkinligi**, ya'ni din yoki e'tiqodga ega bo'lish erkinligi, eng asosiy va ajralmas huquqlardan biri sifatida ta'kidlandi. O'zbekiston Respublikasi mustaqillikka erishganidan so'ng o'z oldiga demokratik, huquqiy va dunyoviy davlat qurish vazifasini qo'ydi. Shu asosda Konstitutsiyada vijdon erkinligi

mustahkamlab qo'yildi, diniy tashkilotlar faoliyatini tartibga soluvchi maxsus qonunlar qabul qilindi. Xususan, 2021-yilda **"Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to'g'risida"**gi qonunning yangi tahriri qabul qilinib, xalqaro standartlarga moslashtirildi. Bu esa fuqarolarning diniy e'tiqodini erkin amalga oshirishi uchun huquqiy zamin yaratdi.

Shu bilan birga, jamiyatda turli e'tiqodlar mavjudligi, diniy g'oyalarning kuchayishi, radikal qarashlarning tarqalish ehtimoli davlat va jamiyatdan chuqur bilimga, ilmiy asosga ega yondashuvni talab etadi. Bu o'rinda **dinshunoslik ilmi** muhim o'rin tutadi. U diniy g'oyalarni tarixiy, falsafiy, ijtimoiy va huquqiy kontekstda tahlil qilishga imkon beradi, hamda inson huquqlari va diniy erkinlik o'rtasidagi muvozanatni chuqur anglashga yordam beradi.

Diniy erkinlik tushunchasi va mazmuni

Diniy erkinlik inson huquqlari tizimida eng fundamental va shaxsiy huquqlardan biri sifatida e'tirof etiladi. Bu erkinlik shaxsning o'z e'tiqodini tanlash, uni amalda ifoda etish, uni o'zgartirish yoki umuman hech qanday e'tiqodga ega bo'lmaslik huquqini o'z ichiga oladi. Mazkur huquq quyidagi tarkibiy qismlardan iborat:

Ichki erkinlik – bu shaxsning o'z ichki dunyosida qanday e'tiqodda bo'lishi yoki bo'lmasligidir. Bu mutlaq huquq bo'lib, hech qanday holatda cheklanishi mumkin emas.

Tashqi erkinlik – bu e'tiqodni jamoat oldida, amalda ifodalash, ibodat qilish, marosimlar o'tkazish, diniy ta'lim berish va tashkilotlar tuzish huquqidir. Bu erkinlik ma'lum ijtimoiy sharoitlarda cheklanishi mumkin (masalan, xavfsizlik, jamoat tartibi, sog'liqni saqlash va boshqalarga zarar yetkazmaslik sharti bilan).

Shunday qilib, diniy erkinlik faqat dini e'tiqod masalasi emas, balki **shaxsiy axloq, shaxsiy tanlov, fikr erkinligi, madaniy identitet** bilan chambarchas bog'liq bo'lgan insoniy huquqdir.

Inson huquqlari tizimida diniy erkinlikning o'rni

Inson huquqlari o'zaro bog'liq, ajralmas va bir-birini to'ldiruvchi huquqlar tizimidir. Diniy erkinlik bu tizimda quyidagi jihatlar bilan aloqador:

Soʻz va fikr erkinligi – har bir inson oʻz diniy qarashlarini erkin ifoda etish huquqiga ega.

Taʼlim olish huquqi – insonlar diniy taʼlim olish yoki bermaslik erkinligiga ega.

Tashkilot tuzish huquqi – diniy jamoalar, maktablar va markazlar tuzish huquqi.

Madaniy huquqlar – diniy urf-odat va anʼanalarni asrab-avaylash madaniy identitetning bir qismidir.

Xalqaro huquq normalarida ham diniy erkinlik shunchaki bir eʼtiqod masalasi emas, balki **inson shaʼni va erkinligining asosi** sifatida eʼtirof etilgan.

Har kim oʻz shaʼni va obroʻsiga qilingan tajovuzlardan, shaxsiy hayotiga aralashishdan himoyalaniish va turar joyi daxlsizligi huquqiga; fikrlash, soʻz va eʼtiqod erkinligi huquqiga ega **(27-29-moddalar)**. Hamma uchun vijdon erkinligi kafolatlanadi. Har bir inson xohlagan dinga eʼtiqod qilish yoki hech qaysi dinga eʼtiqod qilmaslik huquqiga ega. Diniy qarashlarni majburan singdirishga yoʻl qoʻyilmaydi **(31-modda)**.

Dunyoviylik va diniy erkinlik: qarama-qarshilik emas, uygʻunlik

Koʻplab zamonaviy davlatlarda **dunyoviylik** tamoyili mavjud boʻlib, bu:

Davlat va din ajratilganligini,

Din davlat ishlariga aralashmasligini,

Davlat esa dinga teng va adolatli munosabatda boʻlishini bildiradi.

Dunyoviylik koʻpincha notoʻgʻri talqin qilinib, dinga qarshi kurash sifatida tushuniladi. Aslida esa, haqiqiy dunyoviylik diniy erkinlikni himoya qilish uchun xizmat qilishi lozim. Zero, aynan davlatning dinlardan ajralganligi har bir fuqaroga eʼtiqod qilish yoki qilmaslik erkinligini kafolatlaydi. Masalan:

Turkiya dunyoviy davlat sifatida diniy erkinlikni qatʼiy tartibga solgan;

Oʻzbekistonda davlat hech bir dinga ustuvorlik bermaydi, diniy tashkilotlar faoliyatini qonun asosida roʻyxatdan oʻtkazadi.

Yuridik nuqtai nazardan vijdon erkinligi insonning asosiy shaxsiy huquqlari sirasiga kiradi va demokratik erkinliklardan biri hisoblanadi

[O'zbekistonda](#) u [O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida](#), „Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to'g'risida“gi qonunda (1991-yil 14-iyunda qabul qilingan, 1998-yil 1-mayda yangi tahriri tasdiqlangan) nazarda tutilgan. Konstitutsiyaga ko'ra, „hamma uchun vijdon erkinligi kafolatlanadi. Har bir inson xohlagan dinga e'tiqod qilish yoki hech qaysi dinga e'tiqod qilmaslik huquqiga ega“ **(35-modda)**. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi bo'yicha, diniy qarashlarni majburan singdirishga yo'l qo'yilmaydi. Ayni vaqtda yangi tahrirdagi „Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to'g'risida“gi qonunga ko'ra, dinga munosabatidan qat'i nazar fuqarolarning tengligi ta'minlanadi **(4-modda)**. Ushbu qonunda ta'kidlanishicha, hech bir dinga yoki diniy e'tiqodga boshqalariga nisbatan biron-bir imtiyoz yoki cheklashlar belgilanishiga yo'l qo'yilmaydi. [Qonun](#) muayyan yoshga yetgan fuqarolarning o'z diniy ehtiyojlarini qondirish uchun diniy tashkilot tuzish, oliy va o'rta diniy o'quv yurtlarida ta'lim olish tartib-qoidalarini ham belgilab bergan.

Demak, dunyoviylik va diniy erkinlik bir-biriga qarama-qarshi emas, balki o'zaro uyg'unlikda bo'lishi kerak bo'lgan tushunchalardir.

Axloqiy qadriyatlar va diniy erkinlik

Diniy e'tiqod faqat ibodat qilish bilan cheklanmaydi. U insonning axloqiy mezonlari, hayot tarzini belgilovchi muhim omil bo'lib xizmat qiladi. Aksariyat dinlar quyidagi qadriyatlarni targ'ib qiladi:

Adolat va halollik,
Tinimsiz mehnat va sabr-toqat,
Ota-onaga hurmat, mehr-oqibat,
Yaxshi muomala, ijtimoiy hamjihatlik.

Aynan shuning uchun ham diniy erkinlik faqat shaxsiy masala emas, balki jamiyatning axloqiy asoslarini mustahkamlovchi vositadir. Shu nuqtai nazardan, **diniy tarbiya va diniy erkinlik ijtimoiy barqarorlik va tinchlikning muhim omili** sifatida e'tirof etiladi.

Xalqaro huquqda diniy erkinlikning huquqiy asoslari

Diniy erkinlik xalqaro huquqning ajralmas qismi bo'lib, uni kafolatlovchi bir qator asosiy hujjatlar mavjud:

1. Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi (1948 y.) – 18-modda:

"Har bir inson fikr, vijdon va din erkinligiga haqlidir; bu huquq shaxsning e'tiqod yoki dinini o'zgartirish erkinligini va yakka yoki jamoaviy, ochiq yoki xususiy tartibda, dinini ta'lim, amaliyot, ibodat va marosimlar orqali ifodalash erkinligini o'z ichiga oladi."

2. Fuqarolik va siyosiy huquqlar to'g'risidagi xalqaro pakt (1966 y.)

18-modda:

Bu paktda diniy erkinlikni faqat qonun bilan va quyidagi holatlarda cheklash mumkinligi ko'rsatilgan:

Jamiyat xavfsizligi;

Jamoat tartibi;

Sog'liqni saqlash;

Axloq;

Boshqa kishilarning huquq va erkinliklarini himoya qilish.

3. Yevropa inson huquqlari konvensiyasi – 9-modda:

Yevropa mamlakatlari uchun majburiy bo'lgan ushbu konvensiya ham vijdon va din erkinligini kafolatlaydi.

*Shunday qilib, xalqaro huquq normalarida diniy erkinlik **mutlaq** emas, balki **erkinlikning oqilona cheklanishi** mumkinligi belgilangan. Bu esa ekstremizm va radikalizmga qarshi qonuniy asos yaratadi.*

Turli mamlakatlar tajribasi: huquqiy yondashuvlar farqlari

Diniy erkinlikni tartibga solishda dunyo davlatlari turlicha yondashuvlarni qo'llaydi:

AQSH: Din va davlat keskin ajratilgan

Konstitutsiyada din masalasiga aralashmaslik tamoyili mavjud;

Diniy tashkilotlar soliqlardan ozod qilinadi;

Diniy ta'lim xususiy maktablarda erkin, lekin davlat maktablarida diniy darslar o'tilmaydi.

Eron: Diniy hukumat

Islom shariatiga asoslangan konstitutsiya;

Rasmiy davlat dini mavjud (shia islom);

Diniy e'tiqod asosiy qonunchilik va siyosiy tuzumga ta'sir qiladi;

E'tiqod erkinligi cheklangan (masalan, dinni o'zgartirish jazolanadi).

Bu tajribalar shuni ko'rsatadiki, diniy erkinlikning amaliyotdagi darajasi siyosiy tuzum, tarixiy meros va jamiyatdagi diniy tarkibga qarab keskin farq qiladi.

O'zbekistonda diniy erkinlik: qonunchilik va amaliyot

Konstitutsiyaviy asos:

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 31-moddasida shunday deyilgan:

"Vijdon erkinligi kafolatlanadi. Har kim o'z e'tiqodiga ko'ra harakat qilish yoki qilmaslik huquqiga ega. Diniy tashkilotlar davlatdan ajratilgan va qonun oldida tengdirlar."

Asosiy qonunlar:

“Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to'g'risida”gi qonun (yangi tahriri – 2021 y.)

Diniy tashkilotlar ro'yxatdan o'tishi lozim;

Diniy adabiyotlar ekspertizadan o'tkaziladi;

Ommaviy da'vat va missionerlik faoliyatiga cheklovlar mavjud.

Ijobiy jihatlar:

Huquqiy tartib-intizom orqali diniy ekstremizmning oldi olinmoqda;

Diniy erkinlik xalqaro standartlarga muvofiqlashtirilmoqda;

Diniy tashkilotlar soni va faoliyati o'smoqda;

Diniy tarbiya, ilmiy tadqiqotlar rivojlanyapti (Imom Buxoriy, Imom Termiziy markazlari).

Muammolar va ehtiyotkorlik:

Ro'yxatdan o'tmagan diniy guruhlar faoliyati noqonuniy hisoblanadi;

Diniy materiallar tarqatish qonun bilan tartibga solingan;

Bu ehtiyotkorlik ba'zida xalqaro tashkilotlar tomonidan cheklov sifatida baholanadi.

Diniy erkinlik va xavfsizlik: muvozanat muammosi

Zamonaviy dunyoda diniy ekstremizm va radikalizm global xavfga aylangan. Shuning uchun ko'pgina davlatlar diniy erkinlik va milliy xavfsizlik o'rtasida muvozanatni topishga urinmoqda. O'zbekiston ham bu borada quyidagi yo'nalishlarda faoliyat yuritmoqda:

Diniy ta'lim muassasalarining huquqiy maqomini aniqlashtirish;

Diniy faollikni ijtimoiy-ma'naviy rivojlanish bilan bog'lash;

Diniy mutaassiblikka qarshi profilaktika ishlari;

Dinshunoslik fanining rivojlanishini qo'llab-quvvatlash.

Dinshunoslik fanida inson huquqlariga doir yondashuvlar

Dinshunoslik – bu din fenomenini tarixiy, falsafiy, ijtimoiy va madaniy nuqtai nazardan ilmiy o'rganadigan fan sohasidir. U dinning jamiyatdagi o'rni, inson hayotiga ta'siri va axloqiy tizimga qo'shgan hissasini tahlil qiladi. Aynan shu kontekstdan kelib chiqib, dinshunoslik inson huquqlariga nisbatan quyidagi jihatlarga urg'u beradi:

Antropologik yondashuv – din inson tabiatining ajralmas qismi sifatida qaraladi. Diniy e'tiqod – bu shaxsning mavjudlik ma'nosini anglash vositasi;

Etik yondashuv – diniy tamoyillar axloqiy qadriyatlarni shakllantiradi, bu esa inson huquqlari bilan uyg'unlashadi (masalan, hayotga hurmat, adolat, erkinlik);

Tarixiy yondashuv – dinlar evolyutsiyasi davomida turli jamiyatlarda inson huquqlari haqidagi qarashlar qanday rivojlanganini o'rganadi.

Dinshunoslik fanida inson huquqlari masalasi tobora dolzarblashib bormoqda, ayniqsa global jamiyatdagi **diniy ko'pchilik va ozchiliklar o'rtasidagi munosabatlar, diniy e'tiqod va shaxsiy erkinlik, ayollar huquqlari, dinni suiiste'mol qilish orqali inson huquqlarining buzilishi** holatlari chuqur o'rganilmoqda.

Din va inson huquqlari o'rtasidagi uyg'unlik va qarama-qarshiliklar

Uyg'unlik holatlari:

Hayotni muqaddas deb bilish: Ko'pgina dinlarda (islom, nasroniylilik, buddizm) inson hayoti muqaddas deb tan olinadi. Bu inson huquqlari asosiy tamoyiliga to'g'ri keladi.

Adolat va tenglik g'oyasi: Diniy ta'limotlar adolatli jamiyat qurishga chaqiradi (masalan, Qur'oni Karimda: "Alloh adolatni, ehsonni amr qiladi" – Nahl surasi, 90-oyat).

Oila va jamiyat qadriyatlari: Dinlar ijtimoiy barqarorlik va inson munosabatlariga axloqiy mezon beradi.

Qarama-qarshilik holatlari:

Ba'zida diniy an'analar yoki diniy interpretatsiyalar inson huquqlarining zamonaviy tushunchalari bilan to'qnash keladi. Masalan:

Ayollar huquqlari: Ba'zi diniy talqinlarda ayolning ijtimoiy roli cheklangan. Bu esa zamonaviy inson huquqlari mezonlariga to'g'ri kelmasligi mumkin;

Konvertizm (e'tiqodni o'zgartirish): Ko'pgina dinlar e'tiqodni o'zgartirishga salbiy qaraydi, hatto jazolaydi. Bu esa e'tiqod erkinligiga zid bo'lishi mumkin;

Diniy zo'ravonlik: Ayrim radikal guruhlar din niqobi ostida inson huquqlarini buzadi (jismoniy jazolar, diniy majburiyatlarni majburlash va h.k.).

Shu sababli, zamonaviy dinshunoslikda **diniy qadriyatlarni inson huquqlari bilan uyg'unlashtirish** zarurati dolzarb masalaga aylangan.

Dinshunoslik va huquqshunoslikning o'zaro integratsiyasi zarurati

Zamonaviy davrda dinshunoslik faqat diniy matnlarni o'rganish emas, balki:

Diniy qadriyatlarni **huquqiy tizim bilan muvofiqlashtirish;**

Inson huquqlari va din o'rtasidagi uyg'unlikni **ilmiy asoslash;**

Diniy bag'rikenglik, tolerantlik, hamkorlik g'oyalarini targ'ib qilish kabi vazifalarni o'z ichiga olmoqda.

Bu integratsiya **konfliktlarning oldini olish, radikalizmga qarshi kurash,** va **huquqiy ongni yuksaltirish** uchun zaruriy hisoblanadi. Dinshunos olimlar, huquqshunoslar, pedagoglar, ijtimoiy psixologlar va boshqa mutaxassislar hamkorlikda ishlashlari zamonaviy tolerant jamiyat barpo etishning muhim kalitidir.

XULOSA

Din va inson huquqlari o'rtasidagi munosabatlar zamonaviy jamiyatda dolzarb ahamiyatga ega. Xalqaro huquq diniy erkinlikni inson huquqlarining asosiy tamoyillaridan biri sifatida tan oladi. Har bir davlatning diniy erkinlikni tartibga

solishdagi yondashuvi o'ziga xosdir. O'zbekiston Respublikasida diniy erkinlik qonunchilikda kafolatlangan bo'lsa-da, xavfsizlik va ijtimoiy barqarorlikni ta'minlash uchun ehtiyotkorlik bilan amalga oshiriladi.

Dinshunoslik inson huquqlari masalasi bo'yicha chuqur ilmiy yondashuvni taklif etadi va din bilan huquq o'rtasidagi uyg'unlikni izlashga intiladi. Islom dini o'z mohiyatida inson huquqlarini tan oladi, ammo zamonaviy talqinlarda ba'zi qarama-qarshiliklar mavjud. Dinshunoslik va huquqshunoslikning integratsiyasi jamiyatda barqarorlik va adolatni ta'minlashda muhim o'rin tutadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2023.
2. "Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to'g'risida"gi Qonun (yangi tahriri). – 2021.
3. **Avloniy, Alisher.** (1995). *"Muqaddimatan"*. Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Nashriyoti.
4. Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi. BMT, 1948.
5. Fuqarolik va siyosiy huquqlar to'g'risidagi xalqaro pakt. BMT, 1966.
6. Qur'oni Karim. O'zbekcha tarjimasi va sharhi – Abdulaziz Mansur.
7. Saidov A.X. – Inson huquqlari asoslari. Toshkent, 2017.
8. Nurmuxamedov S. – Dinshunoslik asoslari. Toshkent, 2019.
9. Alimov S. – Islom va inson huquqlari. Toshkent, 2022.
10. OSCE/ODIHR hisobotlari: Diniy erkinlik va qonunchilik, 2020–2023.
11. BMT Inson huquqlari bo'yicha Kengashining maxsus ma'ruzalari.